

УДК 631. 115(477. 85)

Попадюк О. М.,

аспірант Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки"

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ВИРОБНИЦТВА

Зміна форм власності на засоби виробництва (особливо на землю, яка до цього була виключно власністю держави) привела до змін форм господарювання в агропромисловому комплексі. Створена нова форма господарювання – фермерство, колективні сільськогосподарські підприємства реформовані у різні агроформування ринкового типу, побудовані на приватній власності на землю у поєднанні з колективною формою організації праці.

Ключові слова: господарське товариство, приватне підприємство, виробничий кооператив, фермерське господарство, державне підприємство, особисте селянське господарство, агроформування, агропромисловий комплекс, організаційно-правові форми господарювання, валові капітальні інвестиції.

Изменение форм собственности на средства производства (в особенности на землю, которая к этому времени была исключительно собственностью государства) привела к изменению форм хозяйствования в агропромышленном комплексе. Создана новая форма хозяйствования – фермерство, коллективные сельскохозяйственные предприятия реформированные в разные агроформирования рыночного типа, построенные на частной собственности на землю в соединении с коллективной формой организации труда.

Ключевые слова: хозяйственное общество, частное предприятие, производственный кооператив, фермерское хозяйство, государственное предприятие, личное сельское хозяйство, агроформирование, агропромышленный комплекс, организационно-правовые формы хозяйствования, валовые капитальные инвестиции.

The change of patterns ownership on capital (especially on earth which to it was exceptionally the propert of the state) goods brought to the changes of farms a ménage over in an agroindustrial complex. The new form of ménage – farming is created, collective agricultural enterprises are reformed in different agroformuvannya of market type, built on a peculiar on earth in combination with the collective form of organization of labour.

Keywords: economic society, private enterprise, production cooperative store, farm, state agroformuvannya, agroindustrial complex, organizationally are legal formsof ménage, gross capital investments.

Постановка проблеми. У результаті аграрної реформи в нашій країні створено нові форми недержавних сільськогосподарських підприємств: господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи, фермерські господарства та державні підприємства. Їхнє створення стало складовою частиною інституціональних змін в аграрній економіці, які повинні забезпечити формування в сільському господарстві цивілізованих ринкових відносин, підвищення ефективності функціонування галузі. Але варто зазначити, що сьогодні доходи більшості сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм залишаються недостатніми для забезпечення інноваційного шляху розвитку. Зменшується кількість сільськогосподарських підприємств, погіршуються якісні показники їх забезпеченості основними видами ресурсів. Спрощується структура посівних площ, у якій занадто велику питому вагу займають зернові культури та ріпак, скорочується поголів'я великої рогатої худоби. Основними виробниками сільськогосподарської продукції залишаються особисті селянські господарства. Однак перспективи розвитку галузі можуть пов'язуватися лише з розвитком сільськогосподарських підприємств усіх організаційно-правових форм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окресленої проблеми присвячені роботи багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм досліджуються у працях вітчизняних вчених В. Меселя-Веселяка, О. Онищенка, І. Червена, Г. Черевка, М. Янків та ін. Водночас у наукових працях не знайшли достатнього відображення регіональні аспекти формування сільськогосподарського виробництва, які особливо нас цікавлять як певна теоретична база, яку можна дослідити та узагальнити, оскільки територіально-просторовою основою нашого дослідження виступає регіон у межах Чернівецької області [1, с. 35].

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз сучасного стану та особливостей функціонування організаційно – правових форм господарювання в аграрній сфері виробництва Чернівецької області. Особливості поставленої мети визначають необхідність вирішення такого завдання: оцінка сучасного стану розвитку аграрних підприємств, які ми умовно поділили на першу та другу групи.

Виклад основного матеріалу. Спільною ознакою сільськогосподарських підприємств, незалежно від їх організаційно-правової форми, є спрямованість господарської діяльності на одержання прибутку. Цим вони відрізняються від основної форми ведення сільськогосподарського виробництва – особистих селянських господарств. Сільськогосподарські підприємства формують свою виробничу структуру відповідно до попиту на їхню продукцію, наявності спеціалістів з організації виробництва, обсягу матеріальних і фінансових ресурсів [2, с. 58].

Щоб провести оцінку кількісних та якісних характеристик організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі Чернівецької області, ми виділяємо дві групи об'єктів:

– перша група – це підприємства всіх форм власності й організаційних форм, які відповідно до законодавства України належать до суб'єктів підприємницької діяльності: господарські товариства, приватні підприємства, виробничі кооперативи, державні підприємства, підприємства інших форм господарювання;

– друга група – фермерські господарства як перехідна, і особливо важлива ланка від господарств населення до сільськогосподарських підприємств.

Тепер детальніше зупинимось на першій групі організаційно-правових форм господарювання, що функціонують в агропромисловому комплексі. Кількісні показники діяльності агроформувань першої групи досліджуваних об'єктів наведені в таблиці 1.

З таблиці 1 видно, що кількість аграрних підприємств першої групи за період 2005 – 2009 років зменшилась на 27 одиниць. Відповідно зменшилась частка підприємств першої групи в загальній кількості досліджуваних агроформувань регіону в 2009 році порівняно з 2005 роком на 9,0 в. п. Середня кількість найманих працівників зменшилась на 6 255 осіб, паралельно зменшилась середня кількість працюючих на одному підприємстві на 19 осіб.

Зменшилась на 16 одиниць кількість підприємств, що виробляють продукцію, натомість зросла частка підприємств, що виробляють продукцію в загальній кількості агроформувань на 3,4 в. п., тобто за цей період відбулась ліквідація підприємств – банкрутів, що виявились нежиттєздатними після трансформування в нові організаційно-правові форми господарювання ринкового типу.

Обсяг виробленої продукції (робіт, послуг) зріс за досліджуваний період на 171,3 млн. грн. або 9,3%. Досить позитивним явищем є вагоме зростання обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) на 497,1 млн. грн. або 109,7%, це, своєю чергою, спричинило зростання рівня товарності на 22,5 в. п., що був протягом досліджуваного періоду критично низьким і в 2005 році становив найменше за весь час – 24,5%.

Таблиця 1
Кількісні показники діяльності аграрних підприємств першої групи в Чернівецькій області за період 2005-2009 років

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2009 (+;-), % до 2005
Кількість підприємств, одиниць	283	301	319	253	256	-27

Частка підприємств першої групи в загальній кількості досліджуваних агроформувань регіону, %	33,7	34,0	29,2	22,5	24,7	-9,0 в. п.
Середня кількість найманих працівників, осіб	15151	12849	10523	8829	8896	-6255
Середня кількість працюючих на одному підприємстві, осіб	54	43	33	35	35	-19
Кількість підприємств, що виробляють продукцію, одиниць	262	277	295	243	246	-16
Частка підприємств, що виробляють продукцію в загальній кількості агроформувань, %	92,7	92,1	92,6	95,9	96,1	3,4 в. п.
Обсяг виробленої продукції (робіт, послуг), млн. грн.	1851,0	1864,8	1959,4	1960,5	2022,3	109,3
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн. грн.	453,3	481,1	560,7	1150,0	950,4	209,7
Рівень товарності, %	24,5	25,8	28,6	58,7	47,0	22,5 в. п.

Джерело: [3].

У таблиці 2 наведені якісні показники діяльності аграрних формувань першої групи.

З даних таблиці 2 випливає, що виробництво валової продукції в середньому на одне підприємство за період 2005 – 2009 років зросло на 20,8%, а товарної продукції на 131,8%. Виробництво валової продукції на одного працівника зросло на 86,0%, що пояснюється зменшенням кількості працівників та зростанням продуктивності праці, товарної продукції на 257,2%, що визначається зростанням рівня товарності.

Таблиця 2

Якісні показники діяльності аграрних підприємств першої групи в Чернівецькій області за період 2005-2009 років

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2009 (+; -), % до 2005
Вироблено в середньому на одне підприємство (робіт, послуг), тис. грн. :						
валової продукції	6540,6	6195,3	6142,3	7749,0	7899,6	120,8

товарної продукції	1601,8	1598,3	1757,7	4545,5	3712,5	231,8
Вироблено в середньому на одного працівника підприємства, тис грн. :						
валової продукції	122,2	145,1	186,2	222,1	227,3	186,0
товарної продукції	29,9	37,4	53,3	130,3	106,8	357,2
Витрати на одиницю виробленої продукції, коп./грн.	103,9	111,6	114,3	108,0	143,2	137,8
Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн.	306,6	414,5	526,2	771,1	909,2	296,5
Відсоток прибуткових підприємств у загальній їх кількості, %	-	67,8	66,6	68,8	63,7	-
Рівень рентабельності (збитковості), %	-	-9,6	5,8	18,5	-1,1	-

Джерело: [3].

Дуже негативним явищем є зростання витрат на одиницю виготовленої продукції на 37,8%, що на 43,2 копійки перевищує вартість однієї гривні виробленої продукції, порівняно з 2005 роком – 3,9 копійки на одну гривню. Бачимо, що таке співвідношення загальних витрат і обсягу виробництва продукції в 2009 році є найбільш несприятливим за весь період. Натомість зросла середньомісячна заробітна плата одного працівника на 196,5%, при офіційному темпі інфляції за період 2005 – 2009 років – 73,1%. Це безперечно добре, але відлік необхідно розпочинати з 2005 року, і визначати, чи відповідала середньомісячна заробітна плата одного працівника розміром в 306,60 гривень вартості грошей на той час. Відсоток прибуткових підприємств знизився у 2009 році порівняно з 2006 роком на 4,1 в. п. Рівень рентабельності у 2008 році становив 18,5%, що є найкращим результатом за період 2006-2009 років. Найгірший результат має місце в 2006 році, тоді рівень збитковості сягнув 9,6% [3, с. 125].

У нашому дослідженні до другої групи аграрних підприємств ми віднесли фермерські господарства. Фермерське господарство – це форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Чисельність працюючих у фермерських господарствах за період 2000 – 2009 років ми можемо проаналізувати за допомогою таблиці 3.

Таблиця 3
Чисельність працюючих у фермерських господарствах Чернівецької області за період 2000-2009 років (осіб)

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Чисельність працюючих – всього:	1990	1351	1617	1550	1838	1610
з них жінок	687	477	471	513	635	581
Із загальної кількості:						
члени фермерського господарства	1501	955	1184	908	902	1050
наймані працівники	489	396	433	642	936	560
у тому числі						
постійні (ті, що працюють за трудовою угодою)	224	124	100	439	509	357
залучені на сезонні роботи	265	272	333	203	427	203

Джерело: [3]

За даними таблиці 3, найбільша чисельність працюючих зафіксована у 2000 році – 1990 осіб на 380 осіб більше ніж в 2009 році, з яких 687 жінки, на 94 особи більше 2009 року, 1 501 особа була членом фермерського господарства, що на 451 особу більше, а 489 осіб наймані працівники, порівняно з 2009 роком на 71 особу менше, з них 224 особи, які постійно працюють, на противагу 357 особам у 2009 році, 265 залучені на сезонні роботи, що менше ніж у 2009 році на 62 особи.

Щодо питомої ваги жінок у загальній чисельності працюючих, то найбільше їх було у 2009 році – 36,1%, найменше у 2006 році – 29,1%. Питома вага членів фермерського господарства у загальній чисельності найбільшою була у 2000 році – 75,4% і постійно зменшувалася сягнувши у 2008 році найменшої межі за період – 49,1%, це свідчить про зростання фінансової спроможності та культури ведення фермерського господарювання, де фермер все більше починає виступати як ефективний менеджер. Згодом питома вага знову ж зросла до 65,2% у 2009 році, що можна логічно пояснити загостренням світової економічної кризи, яка не ominула і сільське господарство. З точністю до навпаки, кількість найманих працівників у структурі обернено пропорційно зростала із 24,6% у 2000 році до 50,9% у 2008 році, і так само обернено пропорційно зменшилася у 2009 році до 34,8%. Питома вага постійних працівників у структурі найманих була найбільшою у 2007 році – 68,4%, найменшою у 2006 році – 23,1%, а залуче-

них, навпаки, у 2007 році – 31,6%, найменше, 2006 році обернено пропорційно – 76,9%, що є найбільше [4, с. 24].

Основні показники фермерських господарств станом на 1 січня за період 1992 – 2010 років показані в таблиці 4.

Таблиця 4
Основні показники фермерських господарств Чернівецької області
за період 1992-2010 років (станом на 1 січня)

Показники	1992	1996	2001	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість фермерських господарств, одиниць	17	629	626	681	759	797	793	762
Площа наданих їм сільськогосподарських угідь, га	143	3371	7702	11289	16511	18765	26594	28070
в тому числі ріллі, га	123	2746	7002	10126	14958	16863	23179	24463
Питома вага ріллі в складі сільськогосподарських угідь	86,0	81,5	90,9	89,7	90,6	89,9	87,2	87,2

Джерело: [3].

Як видно з таблиці 4, кількість фермерських господарств за період 1992 – 2010 років постійно зростає, крім незначного спаду в 2001, 2009 та 2010 роках, при чому в 2010 році, у порівнянні до 1992 року, було на 745 господарств більше. Щодо площі сільськогосподарських угідь у користуванні фермерських господарств, то їхня частка зросла на 27 927 га або у 196,3 рази, а площа ріллі на 24 340 га або у 198,9 рази. Питома вага ріллі в складі сільськогосподарських угідь коливається в межах від 81,5% в 1996 році до 90,9% в 2001 році. У 2009 році та 2010 році питома вага ріллі становила 87,2%.

Висновки. Отже, більша частина господарських товариств, приватних підприємств, виробничих кооперативів не в змозі підтримувати достатній рівень прибутковості, яка є основою ефективного розвитку. Рівень і динаміка економічних показників засвідчують недостатньо сприятливий характер загальних економічних умов розвитку аграрного сектору Чернівецької області, недостатнє використання організаційного потенціалу самих підприємств, внаслідок низького рівня менеджменту. Загальний технологічний рівень виробництва в сільськогосподарських підприємствах усіх організаційно-правових форм не дає їм можливості успішно конкурувати з іноземними товаровиробниками. Утворення в агропромислово-

му комплексі різноманітних форм інтегрованих корпоративних структур сприятиме поліпшенню управління ним як на регіональному, так і на національному рівнях. Вони забезпечать ефективніше використання коштів, які виділяються з державного бюджету для підтримки сільських товаровиробників, реалізацію великих бізнес-проектів, у яких зацікавлені вітчизняні та зарубіжні інвестори.

Література:

1. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України: монографія / М. Д. Янків. – Львів: Коопосвіта, 2000. – 450 с.
2. Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 58 – 68.
3. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2009 рік / За редакцією Ротаря А. В. Віддруковано Головним управлінням статистики в Чернівецькій області. – Чернівці, 2009. – 514 с.
4. Фермерство в сільському господарстві Чернівецької області в 2009 році. Дослідження Головного управління статистики в Чернівецькій області. – 2009. – 85 с.